

ӘОЖ 372.891

МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫНДА МӘСЕЛЕЛІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Айтбай Жанерке Серікқызы

1-курс магистранты, 7М01505 – География білім беру бағдарламасы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Бұл мақалада мектеп географиясында мәселелік оқыту технологиясын қолданудың маңызы қарастырылады. Мәселелік әдіс оқушылардың өзіндік ізденіс жүргізуіне, ақпаратты талдауына, мәселені шешуге гипотезалар ұсынуына және шығармашылық қабілетін шыңдауына мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық тәсіл ретінде сипатталады. Сонымен қатар, стандартты емес шешімдер қабылдауға қабілетіне, креативті ойлау қабілетіне тигізетін әсері талданады. Мәселелік оқыту технологиясының түрлері, кезеңдері, мәселелік жағдайды тудырудың әдістері, мәселелік сұрақтар, мәселелік оқытудағы оқытушы және студенттердің іс-әрекеті көрсетілген.

Кілт сөздер: мәселелік оқыту технологиясы, гипотеза, эксперимент, талдау.

Қазіргі таңда білім беру саласында белсенді, қызықты әрі тиімді оқытуға ықпал ететін инновациялық білім беру әдістерін әзірлеуге және енгізуге ерекше назар аударылады. Монотонды өтетін сабақтан оқушылар енжар тыңдаушыға айналып, оқуға деген қызығушылықты жойылады. Балалар жаңалық ашу қуанышынан айырылып, шығармашылық қабілетін біртіндеп жоғалтуы мүмкін. Біздің уақытта стандартты емес шешімдер қабылдауға қабілетті, таптаурындарды бұзатын және креативті ойлай алатын адамдар қажет. Сондықтан оқу процесінде мектеп оқушыларының ақыл-ойының икемділігі мен шығармашылық ойлауын дамыту қажет. Бұл жағынан мәселелік оқыту технологиясы ең тиімдісі. Мәселелік оқыту студенттердің логикалық ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, танымдық қызығушылықты қалыптастыруға кең мүмкіндік беретін оқу тәсілі.

Мектепте география пәні бойынша білім беруде мәселелік оқыту технологиясын қолдану перспективалы тәсілдердің бірі болып табылады [1]. Мәселелік оқыту – мәселелік ситуацияны құру және мәселенің шешімін іздеуді басқару арқылы нақты шығармашылық үдерісті модельдеуге негізделген оқыту әдістері мен құралдарының жүйесі. Мәселелік оқытуда олардың алдына белгілі

бір мәселе қойылады, олар өз бетінше немесе мұғалімнің көмегімен оны шешудің жолдарын немесе жаңа жағдайларда бұрыннан бар білімді қолдану жолдарын табу керек. Мәселелік оқыту технологиясы практикалық мәселелерді шешу және нақты мәселелердің балама шешімдерін іздеу арқылы оқушылардың оқу материалымен белсенді өзара әрекеттесуін қамтиды. Сабақ барысында топтық жұмыс, өзара пікір алмасу, insert, fishbone, tack, case әдістерін пайдаланып, мәселелік оқыту технологиясын жүзеге асыруға болады.

Мәселелік оқыту жаңадан пайда болған әдіс емес. Ол бұрыннан атақты философ-педагогтардың ұсынған әдістерінің бірі болып табылады. Осы әдеби деректерге шолу жасап өтсек, Şendağ және FerhanOdabasi мәселелік оқытудың сыни ойлау дағдыларын дамытуға көмектесетінін талқылады [2]. Мәселелік оқыту технологиясы шешілетін мәселеден басталатындықтан, ол білім алушыларға күнделікті сыныптан тыс адамдар кездесетін мәселелерге ұқсас шынайы мәселелерді белсенді түрде шешуге мүмкіндік береді [3]. Сондай-ақ білім алушыларға аналитикалық дағдыларды тереңірек дамытуға көмектеседі [4]. Бұл дағдылардың барлығы студенттерге өмір бойы білім нәрімен сусындауға септігін тигізеді.

М.Н. Скаткин мәселелік оқытудың үш түрін бөліп қарастырды:

1. Білімді мәселелік баяндау.
2. Білім берудің жеке кезеңдерінде оқушыларды ізденуге тарту.
3. Оқытудың зерттеу әдісі [5].

М.Н. Скаткин мұндай әдісті қолдану балалардың психикалық дамуы «олар іздену әрекетінің барлық кезеңдерін логикалық реттілікпен басынан аяғына дейін өз бетінше жүзеге асыра алатындай деңгейге жеткенде» мүмкін болады деп мәлімдейді. Оқушылардың мәселені шешу деңгейі мен танымдық дербестігі олардың жас және жеке ерекшеліктеріне, мәселелік оқыту әдістерін меңгеру дәрежесіне қарай өзгеріп отырады.

Мәселелік оқытудың негізгі мақсаттары:

- оқушылардың ой-өрісін, қабілетін дамыту, шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- студенттер белсенді ізденіс және өз бетінше есептерді шешу арқылы алынған білім мен дағдыларды меңгереді, нәтижесінде бұл білім мен дағды дәстүрлі оқытуға қарағанда берік болады;
- стандартты емес мәселелерді көре алатын, қоя алатын және шеше алатын оқушының белсенді, шығармашылық тұлғасын дамыту;
- мәселені шешудегі кәсіби ойлауды дамыту.

Мәселелік оқыту әдістерін қолдана отырып оқыту процесі төрт кезеңнен тұрады [6]:

- I. Мәселелік жағдайды тудыру және мәселе туралы хабардар болу.
- II. Гипотезаны тұжырымдау.
- III. Шешімін табу және гипотезаны дәлелдеу.

IV. Мәселенің шешімі.

Сондықтан мәселелік жағдай мәселелік оқытудың негізі болып табылады. Мәселелік оқытудың тиімділігі оның зерттелетін мәселенің мәніне қаншалықты сәйкес келетініне, оқушыларды белсендіру, қызығушылықтарын оята алғанына байланысты.

Мәселелік жағдайды тудыру мұғалімнен арнайы әдістемелік тәсілдерді меңгеруді талап етеді. В.Н. Максимова ұсынған мәселелік жағдайды тудырудың әдістері:

1. Алдын ала үй тапсырмасы.
2. Сабақта алдын ала тапсырмаларды қою.
3. Оқушылардың тәжірибелері мен өмірлік бақылауларын қолдану (ойларының дұрыс еместігін сезіну жаңа білімге қажеттілікті тудырады).
4. Эксперименттік және когнитивтік теориялық есептерді шешу.
5. Зерттеу элементтері бар тапсырмалар.
6. Таңдау жағдайын жасау.
7. Практикалық әрекеттерді орындауды ұсыну.
8. Мәселелік мәселелерді көтеру және талқылауды ұйымдастыру [7].

Мәселелік оқыту тапсырмасы оқушыға мәселелерді өз бетінше шешуге қажетті белгілі бір дағдылар мен дағдыларды меңгеруге көмектеседі, неғұрлым нақты мазмұндық мәселелерге байланысты мәселелік жағдаяттарды тудырады. Тәжірибелік сипаттағы мәселелік жағдаяттар оқушыларға бір қарағанда қиындық тудырмайтын әрекеттерді орындауды ұсынғанда туындайды. Сұрақ мектеп оқушылары үшін жаңа және қызықты болса, кейбір қарама-қайшылықтарды қамтыса және белгілі бір ақыл-ой күшімен шешуге болатын болса, мәселелік болып табылады. Оқушылардың әртүрлі, кейде қарама-қайшы ойлары пікірталасты одан әрі өрбітіп, ізденістерді күшейтеді.

Мәселелік оқыту технологиясын қолдануда оқытушы және студенттердің іс-әрекеті қарастырылған (кесте 1). Бұл әдісте мәселелік жағдаят құруға көп назар аударылады.

Кесте 1- Мәселелік оқытудағы оқытушы және студенттердің іс-әрекеті [8].

Оқытушының іс-әрекеті
1. Мәселелік жағдай туғызады. 2. Мәселе және оны тұжырымдау туралы ойлауды ұйымдастырады. 3. Гипотезаны іздеуді ұйымдастырады – анықталған қарама-қайшылықтарды болжамды түсіндіру. 4. Гипотезаны тексеруді ұйымдастырады. 5. Нәтижелердің синтезін және қолдануды ұйымдастырады.

Студенттердің іс-әрекеті
1. Зерттелетін құбылыстағы қарама-қайшылықтарды таниды. 2. Мәселені тұжырымдайды. 3. Құбылыстарды түсіндіретін гипотезаларды алға тартады. 4. Эксперимент, талдау және т.б. арқылы гипотезаны тексереді. 5. Нәтижелерді талдайды, қорытынды жасайды, алған білімдерін қолданады.

Төменде Қазақстан контекстіне негізделген география пәнін мәселелік оқыту мысалдары келтірілген:

Кесте 2- Мәселелік сұрақ және студенттердің іс-әрекеті (автормен жасалды)

Мәселелік сұрақ	Оқушылардың іс-әрекеті
Қазақстандағы урбанизация	
"Алматы қаласында халықтың шоғырлануы қандай мәселелерді тудырады және оларды қалай шешуге болады?"	• Қазақстанның демографиялық картасындағы халықтың таралу ерекшеліктерін талдау • Мегаполистердің өсу динамикасын зерттеу • Елді мекендердің теңгерімді дамуына арналған стратегия ұсыну
Қазақстандағы су ресурстарын басқару	
"Қазақстан аумағында судың таралуындағы теңсіздікті қалай шешуге болады?"	• Қазақстанның гидрологиялық картасын зерттеу • Су тапшылығы мен артықшылығы бар аймақтарды анықтау • Су ресурстарын тиімді пайдалану жоспарын әзірлеу
Арал теңізі экологиялық дағдарысы	
"Арал теңізінің құрғауы қандай себептерден болды және оның экологиялық, экономикалық және әлеуметтік салдары қандай?"	• Арал теңізінің тарихи карталарын қазіргі жағдаймен салыстыру • Құрғау себептерін талдау (суармалы егіншілік, өзендерді бұру, климаттық факторлар) • Мәселені шешу жолдарын ұсыну және оларды бағалау
Шөлейттену және топырақтың деградациясы	
"Қазақстандағы шөлейттену процесінің себептері қандай және оның алдын алу үшін не істеуге болады?"	• Топырақ және ландшафт карталарын зерттеу • Шөлейттену динамикасын талдау • Топырақ қорғау шараларын әзірлеу

Сонымен, географияны оқытуда мәселелік оқыту әдісін қолдану қажеттілігі:

- оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытады;
- өздігінен білім алу қабілетін арттырады, білім алудағы оқушылардың белгілі дүниетанымының қалыптасуына септігін тигізеді;
- оқушылардың диалектикалық ойлауын қалыптастыруға және дамытуға көмектеседі;
- оқушылардың зерттелетін құбылыстар мен заңдылықтардағы жаңа байланыстарды анықтауына ықпал етеді;
- студенттің танымдық қызығушылықтарын және оның жеке мотивациясын қалыптастырады.

Осылайша, география сабағында мәселелік оқыту оқушылардың дәстүрлі иллюстративті және түсіндіру арқылы оқыту үдерісін толықтырады. Сонымен қатар ол пассивті оқытудың ескірген стереотиптерін жоюға ықпал етеді. Оқушыларды ойлау қабілетін жетілдіреді, мәселені шешуге және теориялық қорытынды жасауға өзінің интеллектуалдық мүмкіндіктерін жұмылдырады. Күрделі өмірлік сұрақтарға жауаптарды оқытушымен бірге іздеуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тоқсанбаева Н.Қ. Оқыту процесі жүйесіндегі танымдық ісәрекеттің құрылымы. п.ғ.к. дисс... Автореферат. Алматы, 2001.
2. Şendag S., Ferhan-Odabasi H. Effects of an online problem-based learning course on content knowledge acquisition and critical thinking skills. Computers & Education, 53, 2009. – p. 132-141.
3. Mergendoller J., Maxwell N., Bellisimo Y. The effectiveness of problem-based instruction: A comparative study of instructional methods and student characteristics. Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning, 1(2), 2006. – p. 49-69.
4. Utecht R.J. Problem-based learning in the student-centered classroom. 2003. Retrieved from www.jeffutecht.com/docs/PBL.pdf
5. Технология проблемного обучения. 2017.
Retrieved from <https://multiurok.ru/files/tiekhnologhiia-problemnogho-obuchieniia-16.html>
6. Қаратай С.Е., Тилекова Ж.Т. Мектеп географиясындағы геоэкология бөлімінде проблемалық оқыту технологиясын қолданудың рөлі. 2024.
7. Старченко М. Г. Проблемное обучение на уроках географии. 2020.
8. Косоурова С. П. Организация проблемных ситуаций на уроках в начальной школе. 2013.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ В ШКОЛЕ

Айтбай Жанерке Серікқызы

В данной статье рассматривается важность использования технологии проблемного обучения на уроках школьной географии. Проблемный метод описывается как эффективный педагогический подход, позволяющий учащимся проводить собственные исследования, анализировать информацию, выдвигать гипотезы для решения проблем и развивать свои творческие способности. Кроме того, анализируется влияние на способность принимать нестандартные решения и творческое мышление. Показаны виды и этапы технологии проблемного обучения, методы создания проблемных ситуаций, проблемных вопросов, действия учителя и учащихся при проблемном обучении.

Ключевые слова: технология проблемного обучения, гипотеза, эксперимент, анализ.

APPLICATION OF GEOGRAPHY PROBLEM LEARNING IN SCHOOL

Aitbay Zh.S.

This article considers the importance of using problem-based learning technology in school geography lessons. The problem method is described as an effective pedagogical approach that allows students to conduct their own research, analyze information, put forward hypotheses for solving problems and develop their creative abilities. In addition, the impact on the ability to make non-standard decisions and creative thinking is analyzed. The types and stages of problem-based learning technology, methods for creating problem situations, problem questions, teacher and student actions during problem-based learning are shown.

Keywords: problem-based learning technology, hypothesis, experiment, analysis.

REFERENCES

1. Toksanbayeva N.K. The structure of cognitive activity in the teaching process system. PhD dissertation... Abstract. Almaty, 2001.

2. Şendağ S., Ferhan-Odabasi H. Effects of an online problem-based learning course on content knowledge acquisition and critical thinking skills. *Computers & Education*, 53, 2009. – pp. 132-141.

3. Mergendoller J., Maxwell N., Bellisimo Y. The effectiveness of problem-based instruction: A comparative study of instructional methods and student characteristics. *Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(2), 2006. – pp. 49-69.

4. Utecht R.J. Problem-based learning in the student-centered classroom. 2003. Retrieved from www.jeffutecht.com/docs/PBL.pdf

5. Problem-Based Learning Technology. 2017. Retrieved from <https://multiurok.ru/files/tiekhnologhiia-problieknogho-obuchieniia-16.html>

6. Karatay S.E., Tilekova Zh.T. The role of applying problem-based learning technology in the geoecology section of school geography. 2024.

7. Starchenko M.G. Problem-based learning in geography lessons. 2020.

Kosourova S.P. Organization of problem situations in primary school lessons. 2013.